

17. Пугинский Б. И. Теория и практика договорного регулирования // Б. И. Пугинский. – М.: ИКД «Зеркало-М», 2015. – 222 с.
18. Казанцев М. Ф. Договорное регулирование: цивилистическая концепция // М. Ф. Казанцев. – Екатеринбург, 2005. – 369 с.
19. Бервено С. М. Проблеми договірної права України: монографія // С. М. Бервено. – К.: Юрінком Інтер, 2006. – 392 с.
20. Сібільов М. М. Загальні положення регулювання відносин у сфері надання послуг за проектом нового Цивільного кодексу України / М. М. Сібільов // Вісник Академії правових наук України. – 1996. – № 4. – С. 84–87.
21. Цивільне право України: підручник / [за ред. О. В. Дзери, Н. С. Кузнецової, Р. А. Майданика]. – К.: Юрінком Інтер, 2010 – 976 с.
22. Шимон С. Юридичне значення «домовленості» в цивільному праві // Розвиток цивільного законодавства. Посткодіфікаційний період: матеріали міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої 175-річчю Київського національного університету ім. Т. Шевченка. – К.: Освіта, 2010. – 292 с. – С. 128–129.
23. Васильєва В. В. Договір як підстава виникнення цивільно-правового зобов'язання: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03 / В. В. Васильєва. – К., 2013. – 214 с.
24. Агарков М. М. Обязательство по советскому гражданскому праву / М. М. Агарков. – М., 1940. – 192 с.
25. Веретельник Л. К. Систематизація договорів у цивільному праві України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03 / Л. К. Веретельник. – Х., 2007. – 19 с.
26. Иоффе О. С. Избранные труды: в 4-х т. Т. 3. Обязательственное право / О. С. Иоффе. – СПб.: Юридический Центр Пресс, 2004. – 837 с.
27. Гражданское право: учебник в 2-х т. Том I / Отв. ред. проф. Е. А. Суханов. – М.: БЕК, 2002. – 816 с.
28. Халфина Р. О. Договор в английском гражданском праве / Р. О. Халфина. – М., 1959. – 319 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.pravo.vuzlib.org/book_z1192_15.html.
29. Кузнецова Н. С. Договір у механізмі регулювання цивільно-правових відносин / Н. С. Кузнецова // Право України. – 2012. – № 9. – С. 12–18.

The article analyzes the doctrinal approaches to the understanding of the Treaty as the Foundation of obligation. The author emphasizes that the competent nature of the contract allows to detect in it signs of legal fact.

В статтє аналізуютьсє доктринальні підходи к пониманию договора как основания возникновения обязательств. Акцентируется внимание, что именно правомочная природа договора предоставляет возможность выявлять в нем признаки юридического факта.

ОСОБЛИВОСТІ ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ПОСТАЧАЛЬНИКА ЕЛЕКТРИЧНОЇ ЕНЕРГІЇ ЗА ДОГОВОРОМ ПОСТАЧАННЯ ЕЛЕКТРИЧНОЇ ЕНЕРГІЇ ЧЕРЕЗ ПРИСДНАНУ МЕРЕЖУ

Пожджук Р. В.

*молодий науковий співробітник відділу проблем договірної права
НДІ приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України*

У статті розглядаються актуальні питання та сутність цивільно-правової відповідальності постачальника електричної енергії за договором постачання електроенергії фізичній особі–споживачу.

Ключові слова: цивільно-правова відповідальність, постачальник електроенергії, звільнення від відповідальності, електроенергія, примус, санкція.

Євроінтеграційні процеси, що відбуваються в усіх сферах життєдіяльності нашої країни, однією з яких є сфера енергетики, викликають необхідність вдосконалення цивільно-правового регулювання відносин між постачальником електроенергії та фізичною особою–споживачем. Відносини між цими суб'єктами опосередковуються договором, а тому є цивільно-правовим зобов'язанням. Зобов'язання повинно виконуватися, а сторона, що порушує конкретне зобов'язання, має нести відповідальність. У випадку постачання електроенергії фізичній особі–споживачу це буде цивільно-правова відповідальність. Суб'єктом такої відповідальності виступає гарантований електропостачальник.

Окремі автори вказують, що за порушення умов договору постачання енергетичних ресурсів через приєднану мережу застосовуються як загальні заходи цивільно-правової відповідальності,

передбачені Цивільним кодексом України (далі – ЦК України), так і спеціальні [1]. У цьому контексті для з'ясування цивільно-правової відповідальності постачальника електроенергії варто визначити, що таке цивільно-правова відповідальність загалом.

І. В. Розізнана під цивільно-правовою відповідальністю розуміє передбачений законом або договором і забезпечений силою державного примусу обов'язок сторін цивільно-правових відносин зазнати майнових позбавлень в цілях відновлення або компенсації порушеного права потерпілого, що виражається у покладанні на порушника додаткових обов'язків або позбавлення його суб'єктивних прав [2, с. 182]. Говорячи про відповідальність як примус, варто навести думку Є. О. Суханова, який під цивільно-правовою відповідальністю розуміє одну з форм державного примусу, яка полягає у стягненні судом з правопорушника на користь потерпілого майнових санкцій, що перекладають на правопорушника не вигідні майнові наслідки його поведінки і спрямовані на відновлення порушеної майнової сфери потерпілого [3]. Подібне міркування було висловлене В. П. Грибановим [4, с. 304]. Як наслідок, виходячи з міркувань вказаних авторів, доходимо висновку, що добровільне виконання обов'язку не буде вважатися цивільно-правовою відповідальністю. У цьому контексті заслуговує на увагу позиція С. М. Братуся, який зазначив, що добровільне виконання обов'язку юридичною відповідальністю не є. Юридична відповідальність, будучи реалізацією санкції правової норми, виникає як наслідок акта застосування цієї норми компетентним правозастосовним (юрисдикційним) органом у зв'язку з правопорушенням, і її (відповідальність) не можна змішувати ні з одностороннім здійсненням уповноваженою особою свого суб'єктивного права, ні з добровільним виконанням обов'язку [5, с. 80–95]. Всупереч висловленому міркуванню варто навести думку Б. І. Пугінського, що хоча відповідальність може бути реалізована в безспірному (непозовному) порядку і навіть добровільно покладена на себе боржником шляхом сплати суми неустойки чи збитків потерпілій стороні, це не змінює її державно-примусового характеру [6, с. 137]. Водночас з приводу критики позиції С. М. Братуся також варто навести міркування В. В. Луця, який зазначає, що з такою думкою важко погодитися, бо в такому разі не визнаватиметься відповідальністю добровільна сплата боржником сум неустойки чи збитків, які він перерахував на користь кредитора платіжним дорученням, і навпаки, відповідальністю вважатиметься примусове виконання добровільно невиконаного обов'язку (наприклад, відібрання речі у боржника) [7, с. 194–195].

Цікавим є міркування Л. М. Баранової, яка зазначає, що навіть у разі вчинення правопорушення учасники цивільних відносин залишаються юридично рівними та автономними суб'єктами. У цивільному праві відшкодування збитків та сплата неустойки (добровільно чи за рішенням суду) не звільняє боржника від виконання зобов'язання в натурі, оскільки вони є мірами відповідальності. Автор вказує, що ті науковці, які не вважають цивільною відповідальністю добровільне відшкодування збитків або сплату неустойки правопорушником, не враховують специфіки приватноправової відповідальності. Добровільний порядок несення цивільно-правової відповідальності не виключає існування державного примусу. Правопорушник усвідомлює, що застосування до нього мір цивільної відповідальності реально забезпечене примусом. Таким чином, можливість зазнати примусу при застосуванні цивільної відповідальності тяжіє над правопорушником як «дамоклів меч» [8, с. 73–74]. Отже, на основі наведеного вище доходимо висновку, що на сьогодні в доктрині цивільного права превалуючою є позиція стосовно того, що добровільне відшкодування збитків чи сплата неустойки, у разі порушення зобов'язання, вважається державним примусом.

Н. С. Кузнецова стверджує, що особливість методу цивільно-правового регулювання відповідних суспільних відносин полягає в тому, що в разі порушення суб'єктивних цивільних прав норми цивільного права спрямовують свій регуляторний механізм на поновлення порушених суб'єктивних прав. Отже, заходи примусу з урахуванням особливостей предмета цивільно-правового регулювання орієнтовані не на особу правопорушника, а на його майно, оскільки основна мета їх застосування пов'язана із відновленням порушеної майнової сфери потерпілої особи [9, с. 335]. Таким чином, варто погодитися з вказаним міркуванням, адже відповідальність отримує свій вияв при порушенні контрагентом умов договору, навіть якщо він добровільно несе майнові обтяження. На підтвердження нашої позиції наводимо міркування С. В. Заверухи, який зазначив, що добровільне виконання або виконання у стані примусу – це лише форми виконання обов'язку, що не впливають на саме існування обов'язку і завжди супроводжують відповідальність. При цьому матеріальне і процесуальне правовідношення існують самостійно, не перетинаючись [10, с. 33].

О. С. Юффе зазначав, що цивільно-правова відповідальність є санкцією за правопорушення, що викликає для порушника негативні наслідки у вигляді позбавлення суб'єктивних цивільних прав або покладання нових або додаткових цивільно-правових обов'язків [11, с. 97]. Як наслідок, автор розумів цивільно-правову відповідальність через категорію «санкція». Подібної думки дотримується В. П. Мироненко, зазначаючи, що найпоширенішим видом санкцій є цивільно-правова відповідальність, під якою учений розуміє негативні майнові наслідки, які встановлюються законом або договором на випадок невиконання або неналежного виконання боржником зобов'язання [12, с. 25].

Варто зазначити, що співвідношення санкції та відповідальності в доктрині є дискусійним і дотепер. Так, І. С. Канзафарова виділила три основні наукові позиції щодо взаємозв'язку відповідальності та санкції. Згідно з однією з них (її називають концепцією «пріоритету відповідальності») цивільно-правова санкція є різновидом цивільно-правової відповідальності, згідно з іншою, котра є логічним антиподом першої (її називають концепцією «пріоритету санкції»), цивільно-правова відповідальність є різновидом санкції. Нарешті, існує третя точка зору, яка ставить знак рівності між категоріями, що розглядаються (її називають «концепцією тотожності») [13, с. 259]. Не вдаючись до дискусії співвідношення санкції та цивільно-правової відповідальності, ми притримуємося вищевисловленої думки О. С. Іоффе, що остання є санкцією.

Загалом погоджуючись з позицією вказаних науковців, найбільш слухним є визначення цивільно-правової відповідальності, запропоноване Р. А. Майдаником, який розуміє цивільно-правову відповідальність як застосування до правопорушника у випадку здійснення протиправних дій або бездіяльності передбачених договором чи законом заходів державного примусу у вигляді додаткових цивільно-правових обов'язків майнового характеру (санкцій) [14, с. 124]. Наша позиція аргументована тим, що зазначений автор дає визначення цивільно-правової відповідальності і через категорію «примусу», і через категорію «санкція».

У доктрині приватного права за підставами виникнення прав та обов'язків, за порушення яких встановлено відповідальність, вона поділяється на договірну і позадоговірну. У контексті нашого дослідження фізична особа-споживач виступає ініціатором покладення цивільно-правової відповідальності на постачальника електроенергії у випадку порушення останнім договірних зобов'язань.

Якщо брати до уваги договірну відповідальність постачальника електроенергії, то варто зауважити, що його обов'язок відшкодувати збитки та/або компенсувати моральну шкоду, а також право потерпілої сторони вимагати покладення на винуватця такої відповідальності з метою відновлення свого становища є нерозривно пов'язаними.

В. В. Вітрянський, зазначаючи про підставу і умови відповідальності за невиконання або неналежне виконання зобов'язань за договором енергопостачання, вказав, що в § 6 гл. 30 ЦК Російської Федерації є лише одне спеціальне правило, яке передбачає, що за певних обставин енергопостачальна організація відповідає за порушення договору за наявності її вини. Йдеться про випадки, коли енергопостачальною організацією допущено перерву в подачі енергії абоненту в результаті регулювання режиму споживання енергії, здійсненого на підставі закону або інших правових актів. В інших випадках при невиконанні чи неналежному виконанні зобов'язань сторін, що випливають з договору енергопостачання, підлягають застосуванню загальні положення про підставу та умови відповідальності за порушення цивільно-правового зобов'язання. Зокрема, слід зазначити, що енергопостачальна організація при виконанні своїх зобов'язань за договором енергопостачання виявляється в положенні сторони, що здійснює підприємницьку діяльність, тому в разі порушення договору вона несе відповідальність, якщо не доведе, що належне виконання виявилось неможливим внаслідок непереборної сили, тобто надзвичайних і невідворотних за даних умов обставин [15, с. 165–166].

Загалом, у енергетичному законодавстві України відображено презумпцію вини постачальника електроенергії. Принагідно варто навести міркування М. М. Сібільова, який зазначив, що під виною ЦК України визнає не психічне ставлення особи до своєї протиправної поведінки та її наслідків, а невжиття нею об'єктивно існуючих заходів, що залежать від неї і спрямовані на недопущення порушення зобов'язання. У такий спосіб вина в цивільному праві переводиться із сфери суб'єктивних психічних відчуттів до сфери об'єктивно можливої поведінки особи з урахуванням обставин конкретної ситуації [16, с. 87]. Іншими словами, враховуючи, що постачальник електроенергії виступає як суб'єкт підприємницької діяльності, то вина для нього є об'єктивною, а тому не має значення його психічне ставлення до своєї поведінки та її наслідків.

Звертаючись до енергетичного законодавства, можна узагальнити, за які порушення несе відповідальність постачальник електроенергії та випадки звільнення його від відповідальності.

Постачальник електричної енергії несе відповідальність: 1) перед споживачами електричної енергії у разі переривання електропостачання з вини енергопостачальника (згідно з умовами договору на постачання електричної енергії); 2) у разі відпуску електричної енергії, параметри якості якої внаслідок дій або бездіяльності енергопостачальника виходять за межі показників, визначених у договорі на постачання електричної енергії; 3) у разі неповернення в триденний термін споживачу електричної енергії коштів, сплачених ним за електричну енергію на інші рахунки, ці суми підлягають вилученню до Державного бюджету України; 4) у разі порушення прав споживачів (відмова споживачеві в реалізації його прав, надання послуг, що за якістю не відповідають вимогам нормативно-технічних документів, відмова у наданні необхідної та достовірної інформації, ухилення від перевірки якості електричної енергії тощо). Як наслідок, доходимо висновку, що енергетичним законодавством

передбачено спеціальні положення про підставу покладення цивільно-правової відповідальності на постачальника електроенергії. Вони проявляються у невиконанні чи неналежному виконанні умов договірних правовідношення. Визначивши випадки покладення цивільно-правової відповідальності, доцільно розглянути випадки звільнення постачальника електроенергії від такої.

Постачальник електричної енергії не несе відповідальності: 1) перед споживачем електричної енергії у разі переривання постачання електричної енергії, якщо на момент настання цієї події схема живлення споживача електроенергії з вини споживача не відповідала вимогам нормативно-технічних документів; 2) за тимчасове припинення постачання електричної енергії, постачання електричної енергії, параметри якості якої не відповідають показникам, зазначеним у договорі, або за шкоду, заподіяну споживачу, якщо доведе, що вони виникли не з його вини, а внаслідок дії обставин непереборної сили або з вини споживача; 3) за майнову шкоду, заподіяну споживачу або третім особам внаслідок припинення або обмеження електропостачання, здійсненого у встановленому порядку.

Отже, законодавством передбачено виключний перелік обставин, за наявності яких постачальник електричної енергії звільняється від відповідальності. В інших випадках останній несе відповідальність як на загальних підставах, передбачених цивільним законодавством, так і на спеціальних підставах, передбачених енергетичним законодавством.

Статтю 24 Закону України «Про електроенергетику» передбачено, що енергопостачальник, який здійснює постачання електричної енергії на закріпленій території, не має права відмовити замовнику (споживачу), електроустановки якого розташовані на такій території, в укладенні договору про постачання електричної енергії (договору про користування електричною енергією) за умови, що нова електроустановка замовника приєднана або потужність для діючої електроустановки споживача збільшена в установленому законодавством порядку. Таким чином, постачальник електричної енергії несе відповідальність за відмову в укладенні договору зі споживачем. Проте споживач, навіть у судовому порядку, не може змусити постачальника електроенергії укласти такий договір. У такому випадку споживач може звернутися до Національної комісії, що здійснює державне регулювання в сферах енергетики та комунальних послуг, яка, у свою чергу, має відреагувати та спонукати всіма наявними у її арсеналі засобами в укладенні такого договору.

Водночас варто зазначити, що постачальники електроенергії, що здійснюють постачання електроенергії на закріпленій території, несуть відповідальність за порушення умов та правил здійснення ліцензованої діяльності. Згідно з законодавством у разі порушення постачальником електроенергії, який здійснює постачання електричної енергії на закріпленій території, умов і правил здійснення ліцензованої діяльності з постачання електричної енергії та інших обов'язків, передбачених законодавством, враховуючи зобов'язання щодо забезпечення захисту прав споживачів електричної енергії та проведення розрахунків за закуплену постачальником електроенергію, а також із суб'єктом господарської діяльності, який здійснює передачу належної енергопостачальнику електричної енергії, національна комісія, що здійснює державне регулювання у сфері енергетики, застосовує до такого енергопостачальника такі санкції: застереження; штраф; призначення тимчасового керуючого (адміністрації); зупинення дії ліцензії на здійснення господарської діяльності з постачання електричної енергії на відповідній території; анулювання ліцензії на здійснення господарської діяльності з постачання електричної енергії на відповідній території.

С. Я. Вавженчук зазначає, що, досліджуючи питання цивільно-правової відповідальності у сфері електроенергопостачання, звичайно постає питання щодо її суті. Але суть відповідальності за договором на постачання електричної енергії аж ніяк не у покаранні винного у разі невиконання або неналежного виконання ним такого договірних зобов'язання, що має місце у кримінальному праві (мається на увазі покарання), а у компенсації (відновленні) порушеної майнової сфери контрагента, тобто сторони в договорі, чий майнові інтереси та суб'єктивні права були порушені [17, с. 52]. Принагідно варто навести думку М. М. Гудими, яка зазначає, що протиправною слід вважати таку поведінку особи, яка не лише порушує приписи закону чи іншого нормативного акта, а й виявилася у невиконанні чи неналежному виконанні договірних зобов'язання [18, с. 162]. Таким чином, поведінка постачальника електроенергії, що проявляється у невиконанні чи неналежному виконанні договору постачання електроенергії, є протиправною, оскільки порушує приписи закону та положення договору, а тому повинна бути піддана відповідальності, метою якої є не покарання винного, а застосування майнових санкцій до нього, та відновленню майнової сфери потерпілого.

Отже, договірні відповідальність постачальника електроенергії базується на: а) загальних положеннях цивільного законодавства; б) спеціальних положеннях енергетичного законодавства; в) спеціальних положеннях законодавства про захист прав споживачів.

Підсумовуючи вищевикладене, доходимо висновку, що відповідальність постачальника електроенергії за договором постачання електричної енергії є цивільно-правовим інститутом, що є системою заходів

впливу на порушника, ґрунтується на порушенні умов договірної правовідносини, що проявляється у формі невиконання чи неналежного виконання останніх між ним та фізичною особою–споживачем та отримує свій вираз у формі настання несприятливих наслідків та покладенні додаткових майнових обтяжень на постачальника електроенергії з метою захисту прав та інтересів споживача, як слабкої сторони.

Список використаної літератури

1. Мороз О. В. Цивільно-правова відповідальність за порушення сторонами умов договору постачання енергетичних ресурсів через приєднану мережу / О. В. Мороз // Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ. – Х.: – 2010.– № 2 (49). – С. 228–234.
2. Розізнана І. В. Концепція відповідальності за порушення договірних зобов'язань в цивільному праві України. Науковий вісник Херсонського державного університету. Вип. 1. – Том 1. – 2014. – С. 179–185.
3. Гражданское право. В 4-х т. Т. 1: общая часть: учебник для студентов вузов, обучающихся по направлению 521400 «Юриспруденция» и по специальности 021100 «Юриспруденция» / [Ем В. С. и др.]; отв. ред. – Е. А. Суханов. – 3-е изд., перераб. и доп. – М.: Волтерс Клувер, 2006. – 720 с.
4. Грибанов В. П. Осуществление и защита гражданских прав. Изд. 2-е, стереотип. – М.: «Статут», 2001. – 411 с. (Классика российской цивилистики).
5. Братусь С. Н. Юридическая ответственность и законность / С. Н. Братусь – Москва.: Юридическая литература, 1976. – 200 с.
6. Пугинский Б. И. Гражданско-правовые средства в хозяйственных отношениях. – М.: Юрид. лит., 1984. – 224 с.
7. Луць В. В. Поняття та значення цивільно-правової відповідальності / Цивільне право України. Особлива частина: підручник / За ред. О. В. Дзери, Н. С. Кузнецової, Р. А. Майданика. – 4-те вид., стереотипне. – К.: Юрінком Інтер, 2014. – 1176 с.
8. Проблеми правової відповідальності: монографія / Ю. П. Битяк, Ю. Г. Барабаш, Л. М. Баранова та ін.; за ред. В. Я. Тація, А. П. Гетьмана, В. І. Борисової. – Х.: Право, 2014. – 348 с.
9. Кузнецова Н. С. Інститут цивільно-правової відповідальності у цивілістичній доктрині України // Правова доктрина України: у 5-и т. – Х.: Право, 2013. Т. 3.: Доктрина приватного права України / Н. С. Кузнецова, Є. О. Харитонов, Р. А. Майданик та ін.; за заг. ред. Н. С. Кузнецової. – 760 с.
10. Заверуха С. В. Цивільно-правова відповідальність за договором купівлі-продажу: дис. ... канд. юрид. наук, – К.: – 2015. – 217 с.
11. Иоффе О. С. Обязательственное право. – М.: «Юрид. лит.», 1975. – 880 с.
12. Мироненко В. П. Цивільно-правова відповідальність як вид юридичної відповідальності / В. П. Мироненко // Юридична наука. – 2011. – № 6. – С. 24–30.
13. Канзафарова І. С. Санкція і відповідальність у цивільному праві (проблема співвідношення) // Держава і право. Юридичні і політичні науки, 2003. – Вип. 22. – С. 257–260.
14. Майданик Р. А. Цивільно-правова відповідальність / Р. А. Майданик // Юридична відповідальність: проблеми виключення та звільнення / Кол. авт.; відп. ред. Ю. В. Баулін. – Д.: – 2013. – 423 с.
15. Брагинский М. И., Витрянский В. В. Договорное право. Книга вторая: Договоры о передаче имущества. – М.: Статут, 2006. – 780 с.
16. Сібільов М. М. Підстава та умови цивільно-правової відповідальності за порушення договірних зобов'язань за чинним Цивільним кодексом України [Текст] / М. М. Сібільов // Вісник Академії правових наук України, 2004 р. – № 2 (37). – Х.: Право, 2004. – С. 80 – 88.
17. Вавженчук С. Я. До питання договірної відповідальності за договорами на постачання електроенергії // Повітряне і космічне право: Юридичний вісник. Наукові праці Національного авіаційного університету. – К.: – 2009. – № 1 (10) – С. 51 – 56.
18. Гудима М. М. Захист прав споживачів за договором про надання туристичних послуг: дис. ... канд. юрид. наук. – К.: 2012. – 247 с.

The article reviews actual issues and the nature of civil liability of supplier of contract for the supply of electricity to individual consumers.

В статье рассматриваются актуальные вопросы и сущность гражданско-правовой ответственности поставщика электрической энергии по договору поставки электроэнергии физическому лицу–потребителю.